

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Raxmanova Dilfuza Uchkunovna

INKLYUZIV TA'LIMDA FANLARNI
O'QITISHNING PEDAGOGIK
SHART- SHAROITLARI

MONOGRAFIYA

TOSHKENT – 2023
«FAN ZIYOSI» NASHRIYOTI

UO'S: 605.44.515

KBK: 72.4(Ў36)B3

R-14

D.U.Raxmanova «Inklyuziv ta'limda fanlarni o'qitishning pedagogik shart-sharoitlari» monografiya. – T.: «Fan ziyosi» nashriyoti. 2023. 104 b.

Mazkur monografiyada inklyuziv ta'lim, pedagogik jihatdan o'qitish, o'qituvchi, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, pedagogik professiogramma, pedagogik texnologiyani yoritishga qaratilgan.

Inklyuziv ta'lim sharoitida fanlarni o'qitishning o'ziga xos pedagogik-psixologik va tashkiliy tomonlari milliy xorijiy tajribalarni tahlil etish orqali ilmiy asoslangan. Inklyuziv ta'lim sharoitida fanlarni o'qitishning o'ziga xos tamoyillari va omillarni aniqlangan. Inklyuziv sinf o'quvchilarining fanlardan o'zlashtirish darajalarini o'rganish metodikalarini samaradorligi o'rganilgan. “Inklyuziv ta'lim sharoitida fanlarni samarali o'qitishga oid metodik tavsiyalar berilgan.

Ushbu monografiyadan umumiy o'rta maktab inklyuziv ta'lim fanlarini o'qitish dasturlarini ishlab chiqishda hamda talaba, pedagog, ilmiy izlanuvchilar o'z faoliyatida foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

Sh.T.Xalikova – ps.f.n., dotsent

Sh.R.Samarova – ps.f.n., dotsent.

Chirchiq davlat pedagogika universitetning 2022 yil 2 iyuldagi 11 sonli buyrug'iga asosan nashr etishga ruxsat berildi.

ISBN 978-9943-9418-1-6

© D.U.Raxmanova
© «Fan ziyosi» nashriyoti, 2023

MUNDARIJA

KIRISH	3
I-BOB. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA ALOHIDA EHTIYOJLI BOLALAR TA'LIMI TIZIMINI TASHKIL ETISHNI NAZARIY ASOSLARI	9
1.1. Inklyuziv ta'lim mazmuni va uni tashkil etish.....	9
1.2. Umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalar ta'limining pedagogik-psixologik shart-sharoitlari.....	17
1.3. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'limini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari.....	25
Birinchi bob bo'yicha xulosa.....	40
II-BOB. UMUMTA'LIM MAKTABLARI BOSHLANG'ICH SINFLARDA FANLARNI O'QITISH JARAYONIDA O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING O'ZIGA XOS METODLARI	42
2.1. Matematika darslarida o'quvchilarning barcha toifalari bilan ishlash metodikasi	42
2.2. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilar bilan differensial yondashuv asosida ishlash	51
2.3. O'quvchilarni rag'batlantirishda interfaol usullardan foydalanish.....	61
Ikkinchi bob bo'yicha xulosa	65
III-BOB. INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA FANLARNI O'QITISH JARAYONIGA TATBIQ ETILGAN ZAMONAVIY YONDASHUVLAR SAMARADORLIGI	66
3.1. Tajriba sinov ishlari mazmuni va ularni tashkil etish bosqichlari.....	66
3.2. Tajriba sinov ishlari natijalari va ularning tahlili.....	70
3.3. Inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf o'qituvchisining pedagogik professiogrammasi.....	75
Uchinchi bob bo'yicha xulosa	85
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	90
ILOVALAR	97

KIRISH

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi. Jahon miqyosida BMTning «Bola huquqlari to‘g‘risida» Konvensiyasi, «Nogironlar huquqlari haqida»gi Deklaratsiyalari nogironligi bo‘lgan bolalarni ijtimoiy hayotga erta uyg‘unlashuvi muammosini hal qilish, zamonaviy maxsus ta‘limni mazmunini yangilash, innovatsion g‘oyalarning tatbiq etilishiga asos bo‘lmoqda. Yuneskonging ta‘limga oid loyihalari mazmunida bolalarni erta sifatli ta‘lim bilan qamrab olish vazifalari doirasida qator davlatlarda maxsus qonunlar qabul qilingan. Jumladan, “Individuals with Disabilities Education Act” (AQSHning (IDEA, 1990)), “Inclusive Schooling - Children with Special Educational Needs” (Buyuk Britaniya (2001)) kabi qonun hujjatlari asosida maktabgacha ta‘lim muassasalarida o‘quv-tarbiya muhitini barcha bolalar uchun moslashtirish va qulaylashtirish, ochiq ta‘lim mazmunini joriy etish xizmatlari maqsadli va manzilli amalga oshirilmoqda. Maxsus maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida nutq nuqsonlariga ega bolalar bilan ishlashning korreksion ish tizimini modernizatsiyalash, defektologlar innovatsion faoliyatining metodik yo‘nalgan komponentlarini takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Natijada korreksion-pedagogik jarayoni tizimli va bolalar imkoniyatlariga yo‘nalgan tarzda tashkil etish jarayoniga mutaxassislarni metodik tayyorlashga erishilmoqda. Mamlakatimizda maktabgacha ta‘lim va tarbiyaning imkoniyati cheklangan bola shaxsi rivojlanishiga ta‘sirini pedagogik-psixologik, tashkiliy-metodik jihatdan tadqiq etishda shaxsga yo‘naltirilgan hamda rivojlantiruvchi o‘yinli texnologiyalardan foydalanishga ustuvorlik berilgan.

Prezidentimizning “2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish. Nogironlik belgisi bo‘yicha kamsitishga yo‘l qo‘ymaslik, nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ro‘yobga chiqarishda teng sharoitlarni va ularni buzganlik uchun javobgarlikning muqarrarligini ta‘minlash. Nogironligi

bo‘lgan shaxslar huquqlarini ta’minlash sohasidagi umume’tirof etilgan xalqaro norma va standartlarni milliy qonunchilikka implementatsiya qilish. Tibbiy-mehnat ekspertizasi va nogironlikni belgilashning shaffof, zamonaviy uslub va mezonlarini joriy etish, nogironligi bo‘lgan shaxslarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko‘rsatish darajasi va sifatini oshirish. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning oilasi, jamiyat va davlat bilan o‘zaro aloqasini kuchaytirish, ularning qulay muhitda bo‘lishi, shahar yo‘lovchi transporti, ijtimoiy va boshqa infratuzilma obyektlaridan erkin foydalanishi uchun zarur sharoitlar yaratish. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini ta’minlovchi inklyuziv ta’lim va ishga joylashtirish tizimini takomillashtirish. Nogironlikni belgilashning ijtimoiy modeliga bosqichma-bosqich o‘tish”¹ kabi muhim maqsadlar belgilangan. Mamlakatimizda ma’naviy tarbiya, barkamol inson tarbiyasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. Chunki inson jamiyatning tayanchidir. Sog‘lom avlodni barkamol shaxs qilib shakllantirish g‘oyatda mas’uliyatli vazifa, shu bilan birga, insonparvar siyosat natijasidir. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy himoyalash, ta’lim olish barcha qatori umumta’lim muassasalarida teng huquqli sharoitda ta’lim-tarbiya olish dolzarb masalalar sirasiga kiradi. Mamlakatimiz mustaqillikni qo‘lga kiritgan davrni sarhisob qilsak, hukumatimiz tomonidan inson manfaatlarini ko‘zlash va himoyalash jarayonida jamiyatimizning alohida yordamga muhtoj qatlamiga jiddiy e’tibor qaratib kelinayotganini kuzatamiz. 2017 yil 1 avgustdagi “Nogironlarni davlat tomonidan qo‘llab–quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishi nogironlarni davlat tomonidan qo‘llab – quvvatlash, ularni to‘laqonli ta’lim olishi, jamiyat tomonidan qo‘llab – quvvatlanishi, ularni sog‘lomlar qatorida jamiyatga uyg‘unlashib, ijtimoiy hayotda moslashib ketishiga oid chora-tadbirlarni takomillashtirishni ko‘zda tutadi.

¹ Mirziyoyev Sh.M. “2022- 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni. T.: 2022 yil PF-60-son.